

MAŁGORZATA SZEMIK

RÓŻNICE W ROZWOJU FIZYCZNYM DZIECI I MŁODZIEŻY Z MIAST I WSI POLSKICH *

Wyniki wielu badań przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych nad zróżnicowaniem przestrzennym stanu biologicznego populacji polskich wykazały, iż nadal gorszy rozwój fizyczny charakteryzuje dzieci i młodzież ze wsi w porównaniu z ich rówieśnikami z miast. Wiadomo również, że dzieci z wielkich miast są przeciętnie wyższe niż z małych miast, a te wyższe od dzieci wiejskich [Bielicki, Welon 1982]. Z porównania wielkości obserwowanych różnic w zakresie poziomu rozwoju fizycznego dzieci ze środowisk miejskich i wiejskich w Polsce wynika, że są one wyraźnie większe między mieszkańcami miast i wsi aniżeli wśród mieszkańców siedlisk tego samego typu [Szemik 1983a]. Z kolei różnice w tym zakresie między mieszkańcami różnych typów wsi są większe niż między tymi, którzy zamieszkują miasta o różnej liczbie mieszkańców [Szemik 1983b]. Z badań Bielickiego i Welona [1982] wynika, że różnice w poziomie rozwoju (przeciętnej wysokości ciała) dzieci z wielkich miast i małych miast są podobnej wielkości jak te między dziećmi z małych miast i wsi. Wskazywane odrębności między ludnością miejską i wiejską różne są w poszczególnych regionach naszego kraju [Wolański 1981] i prawdopodobnie w zależności od stopnia urbanizacji i uprzemysłowienia danego obszaru będą stopniowo zanikać lub utrzymają się nadal.

W niniejszym opracowaniu, na tle zróżnicowania poziomu rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży z różnych populacji polskich, przedstawiono stan rozwoju fizycznego mieszkańców miast i wsi makroregionu śląskiego oraz mieszkańców dużych miast przemysłowych województwa katowickiego. Zwrócono również uwagę na to, jak stopień uprzemysłowienia danego regionu wpływa na wielkość różnic w rozwoju biologicznym między ludnością miejską i wiejską tego regionu.

---

* Praca wykonana w ramach problemu międzyresortowego MR II 15.

MATERIAŁ

Materiał do niniejszego opracowania stanowiły wszystkie dostępne wyniki badań przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych na terenie Polski, dotyczące wysokości ciała dzieci i młodzieży w wieku od 7 do 17 lat. Wykorzystano m.in. materiał zebrany w latach 1975 - 1979: przez pracowników Zakładu Ekologii Człowieka IE PAN w Warszawie — w dużych miastach woj. katowickiego, miasteczkach w rejonie „Huty Katowice”, na terenie Suwalszczyzny (wspólnie z Akademią Medyczną z Białegostoku) i w Warszawie oraz na zlecenie wyżej wymienionego Zakładu przez Akademię Medyczną z Lublina — na terenie Lubelskiego Zagłębia Węglowego i przez Wojskową Akademię Medyczną z Łodzi — na terenie Bełchatowskiego Zagłębia Węglowego i w Łodzi. Do analizy wykorzystano także wyniki badań przeprowadzonych w latach 1971 - 1974 na terenie Wielkopolski [Dziecko ... 1978], w roku 1974 na terenie miast i wsi województw: katowickiego, bielskiego i częstochowskiego [R z e p k a i in. 1977], a także wyniki badań przeprowadzonych w latach 1977 - 1979 w wielkich miastach, miasteczkach i wsiach wybranych województw [W a l i s z k o i in. 1980] oraz materiały z badań opublikowane przez wielu innych autorów.

Do analizy porównawczej wykorzystano także, oprócz wysokości ciała, dane dotyczące masy ciała u dzieci i młodzieży w wieku od 7 do 17 lat.

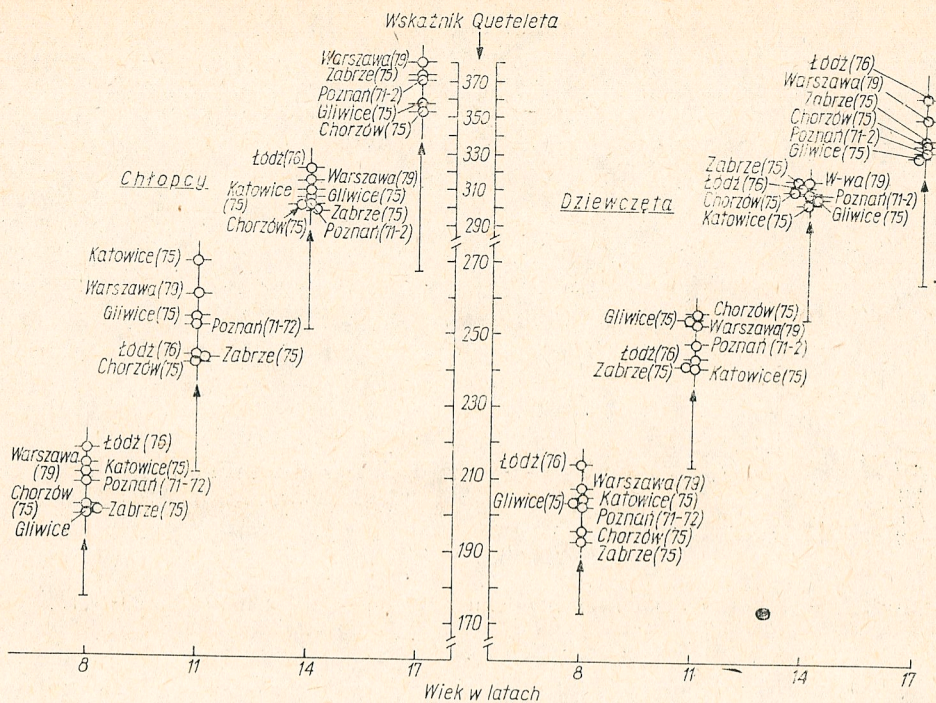
OMÓWIENIE WYNIKÓW

1. Poziom rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży ze środowisk miejskich

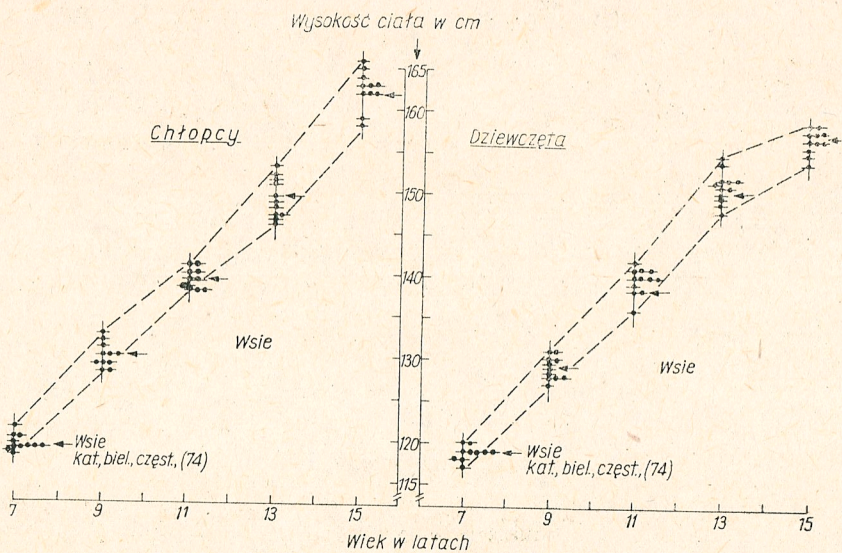
a) Wysokość ciała dzieci z miast i miasteczek

Dzieci w wieku od 7 do 15 lat z miast i miasteczek trzech województw makroregionu śląskiego: katowickiego, bielskiego i częstochowskiego, badane w roku 1974, zajmują na ogół miejsce pośrednie między najwyższymi i najniższymi dziećmi z różnych środowisk miejskich w Polsce (rys. 1). Szczególnie chłopcy z tych miast charakteryzują się przeciętną wysokością ciała, typową dla dzieci miejskich w latach siedemdziesiątych, natomiast dziewczynki (w wieku od 7 do 11 lat) mieszczą się nieco poniżej średnich wielkości tej cechy. Pozycja w zakresie zmienności wysokości ciała dzieci polskich, zajmowana przez dzieci miejskie z regionu kraju o największym stopniu uprzemysłowienia, wskazuje na znaczną unifikację warunków bytowych i społeczno-ekonomicznych ludności różnych miast i miasteczek tego obszaru.

Rys. 3. Wskaźnik Queteleeta u dzieci i młodzieży w wieku od 8 do 17 lat z dużych miast przemysłowych

Rys. 4. Wysokość ciała dzieci wiejskich w wieku od 7 do 15 lat

b) Wysokość ciała i wskaźnik Queteleta u dzieci i młodzieży z dużych miast przemysłowych

Porównania pod względem wysokości ciała dokonano także dla dzieci i młodzieży w wieku od 8 do 17 lat, zamieszkujących niektóre duże miasta przemysłowe w Polsce (rys. 2), tj. Warszawę, Łódź, Poznań i z regionu śląskiego: Katowice, Zabrze, Gliwice i Chorzów. Tak wśród chłopców, jak i dziewcząt z miast o podobnym statusie (silne uprzemysłowienie, wysoki stopień urbanizacji, podobny udział warstw społecznych) zróżnicowanie ich wysokości ciała jest niewielkie. Dzieci i młodzież z dużych miast woj. katowickiego nie różnią się istotnie między sobą i wykazują podobną wysokość ciała do ich rówieśników z innych miast przemysłowych.

Nieco większe zróżnicowanie obserwuje się natomiast w zakresie budowy ciała (mierzonej wskaźnikiem Queteleta) mieszkańców dużych miast (rys. 3). Na wystąpienie tych różnic, tak wśród chłopców jak i dziewcząt z miast: Wielkopolski, centralnej i południowej Polski rzutowały zapewne m.in. różnice w sposobie żywienia i stanie odżywienia ludności badanych środowisk miejskich.

2. Poziom rozwoju fizycznego dzieci ze środowisk wiejskich

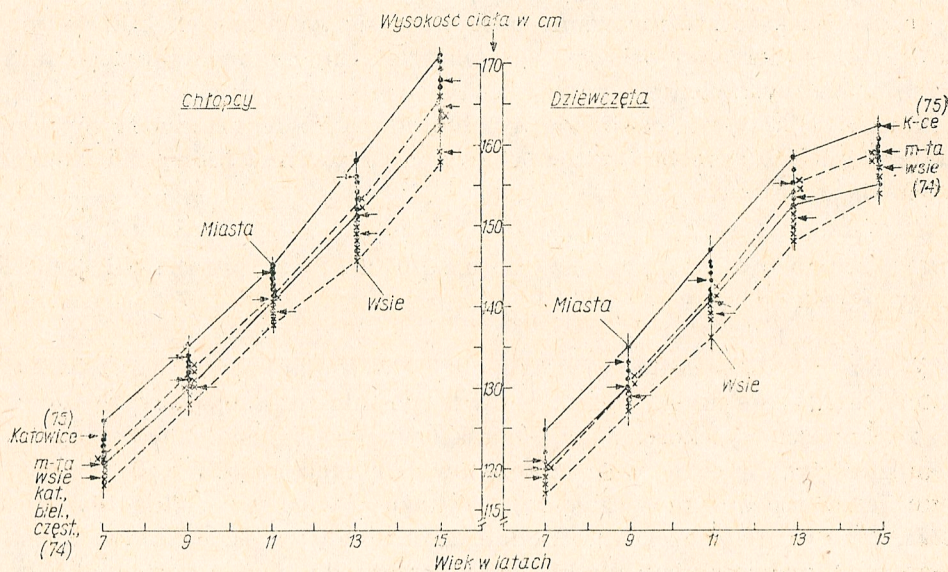
Chłopcy i dziewczęta w wieku od 7 do 15 lat, z wsi województwa katowickiego, bielskiego i częstochowskiego mieszczą się pośrodku zakresu zmienności wysokości ciała, charakteryzującej zbadane w latach siedemdziesiątych polskie wsie (z terenów bogatych gospodarczo, po zafansowane jeszcze pod tym względem). Wykazują więc przeciętną wysokość ciała, typową dla dzieci wiejskich tego okresu (rys. 4). Jakkolwiek zbadane wsie makroregionu śląskiego nie należą do tych o rozwiniętej gospodarce rolnej (i tylko niewielki procent ich mieszkańców utrzymuje się wyłącznie z rolnictwa), to z pewnością powszechność zatrudnienia w przemyśle stwarza ludności wiejskiej tego regionu warunki pozwalające na utrzymanie przeciętnego poziomu życia.

3. Różnice w poziomie rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży z miast i wsi

a) Wysokość ciała dzieci z miast i wsi

W celu uchwycenia różnic w poziomie rozwoju fizycznego dzieci ze środowisk miejskich i wiejskich, porównano wysokość ciała mieszkańców dużych miast i wsi z różnych regionów kraju. Na tym tle zaznaczono średnią wysokość ciała dzieci w wieku od 7 do 15 lat z Katowic oraz innych miast i miasteczek z woj. katowickiego, bielskiego i częstochow-

skiego, a także ze wsi tych samych województw (rys. 5). Spośród zbadanych dzieci miejskich z makroregionu śląskiego, dzieci z Katowic mieszczą się pośrodku zakresu zróżnicowania charakteryzującego mieszkańców dużych polskich miast, a chłopcy nawet bliżej górnej granicy omawianej zmienności. Natomiast dzieci z miast (o różnej liczbie mieszkańców) rozpatrywanych województw podobne są raczej pod względem wysokości ciała do najniższych dzieci z dużych miast w Polsce. Z kolei dzieci wiejskie z omawianych województw wykazują nieco niższą wysokość ciała od ich rówieśników z miast tych samych województw, podczas gdy (jak wspomniano już wyżej) mieszczą się pośrodku zakresu zmienności charakteryzującej polskie wsie.

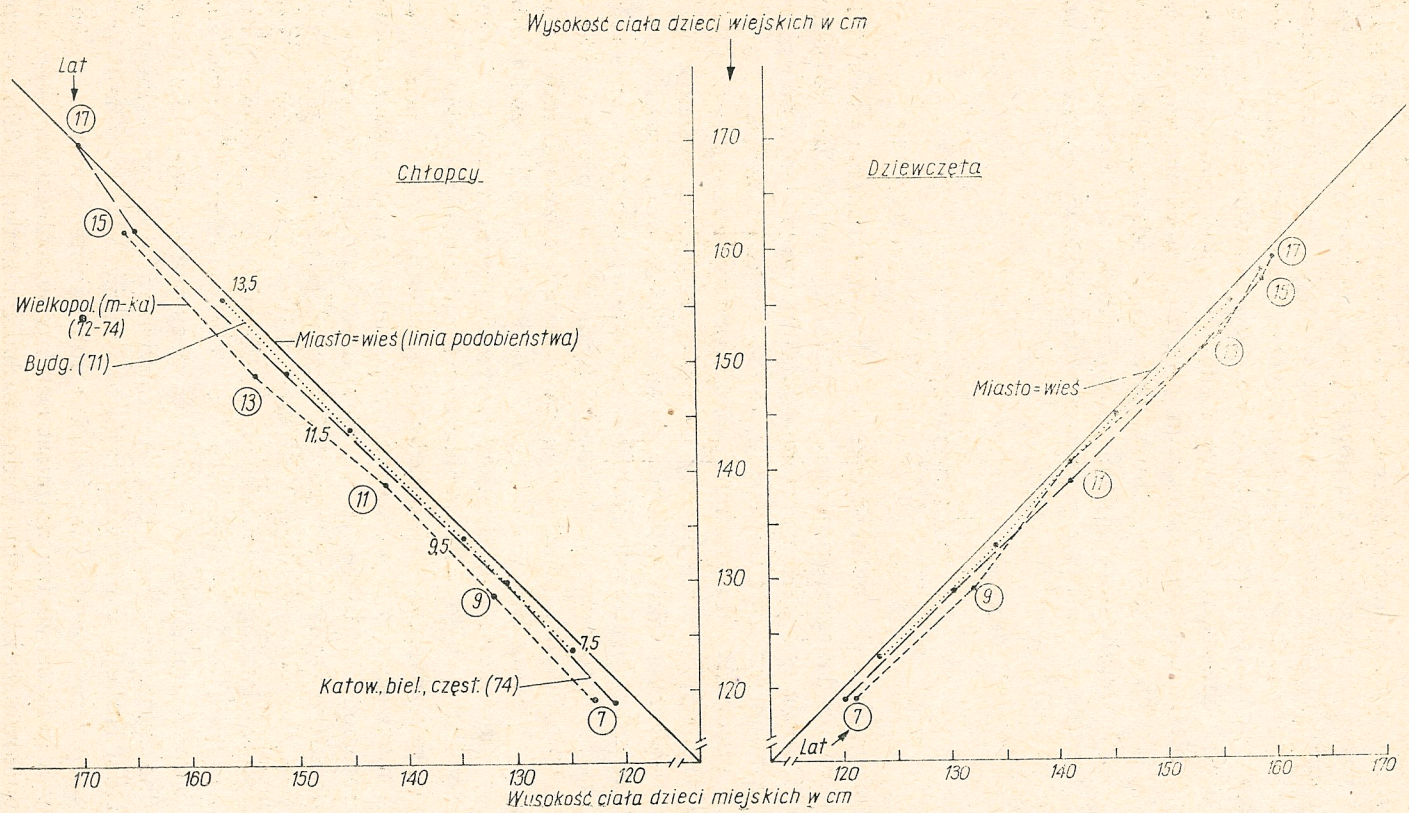

Rys. 5. Wysokość ciała dzieci w wieku od 7 do 15 lat z różnych miast i wsi

Tak więc chłopcy jak i dziewczęta z wsi makroregionu śląskiego odbiegają znacznie pod względem poziomu rozwoju od ich rówieśników z dużych miast tego regionu (jak np. Katowice) i innych miast polskich, natomiast w mniejszym stopniu różnią się od dzieci w tym samym wieku z miast i miasteczek makroregionu śląskiego.

b) Wysokość ciała dzieci i młodzieży z miast i miasteczek tego samego regionu

Różnice w zakresie wysokości ciała dzieci miejskich i wiejskich rozpatrywano także w ramach tego samego obszaru kraju, tj., oprócz makroregionu śląskiego, w województwie bydgoskim i na terenie Wielkopolski (rys. 6).

Rys. 6. Różnice wysokości ciała dzieci miejskich i wiejskich w ramach makroregionu śląskiego, woj. bydgoskiego i Wielkopolski (dane Rzepki i wsp., [1977]; Nowickiego, [1975]; Dziecko... [1978], opracowanie własne)

Na wszystkich trzech obszarach chłopcy w wieku od 7 do 17 lat w większym stopniu odbiegają od swoich rówieśników z miast aniżeli ma to miejsce wśród dziewcząt. Tak chłopcy, jak i dziewczęta z wsi wielkopolskich różnią się w większym stopniu od tych, którzy zamieszkują środowiska miejskie (małe miasta) tego regionu, niż dzieci wiejskie z woj. bydgoskiego i makroregionu śląskiego od swych rówieśników z miast. Ponadto, wśród chłopców, 17-letni mieszkańcy wsi w województwach: katowickim, bielskim i częstochowskim wykazują podobną średnią wysokość ciała jak ich rówieśnicy z miast tych województw. Z kolei wśród dziewcząt — 7,5-letnie oraz 11,5-letnie mieszkanki wsi bydgoskich nie różnią się istotnie w zakresie wysokości ciała od swych rówieśniczek z miast bydgoskich.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych analiz wynika, że stopień urbanizacji terenu lub uprzemysłowienia danego regionu kraju wiąże się (oczywiście pośrednio) z wielkością różnic w zakresie poziomu rozwoju fizycznego wśród mieszkańców miast lub wsi oraz między ludnością miejską i wiejską.

Dzieci i młodzież z dużych miast przemysłowych makroregionu śląskiego nie różnią się istotnie między sobą pod względem wysokości i budowy ciała, wykazują także podobną wysokość ciała do mieszkańców innych polskich miast przemysłowych. Intensywne uprzemysłowienie i wysoka urbanizacja porównywanych środowisk miejskich wpłynęła zapewne na zmniejszenie się lub brak różnic w poziomie rozwoju między ich mieszkańcami. Według Bielickiego i Welona [1982] wysoka urbanizacja jest niezależnym czynnikiem „stymulującym rozwój”, którego efekt dodany jest do tego, jaki wynika z wykształcenia, zawodów i przesłanek demograficznych w wielkomiejskiej populacji.

Dzieci i młodzież z rozpatrywanych w niniejszym opracowaniu miast i wsi makroregionu śląskiego, tj. z województw katowickiego, bielskiego i częstochowskiego (badane w roku 1974) zajmują pośrednie miejsce (są przeciętne) w zakresie zmienności wysokości ciała, charakteryzującej populację polskie w latach siedemdziesiątych. Ponadto stwierdzono, iż w ramach tego regionu, o największym w Polsce stopniu uprzemysłowienia, nastąpiło istotne zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju fizycznego między ludnością miejską i wiejską. Aczkolwiek różnice regionalne w tym zakresie nadal istnieją w naszym kraju, to w przypadku gdy jest to region silnie uprzemysłowiony (np. śląski) lub o intensywnych ruchach migracyjnych ludności ze wsi do miast (jak np. w bydgoskim) — różnice te będą stopniowo się zacierały. Według badań Szemik [1980], postępujące na niektórych terenach naszego kraju (w latach siedemdziesiątych w rejonie „Huty Katowice”, w Bełchatowskim Zagłębiu Węglowym,

w Lubelskim Zagłębiu Węglowym) procesy związane z uprzemysłowieniem, tj. migracje ludności, rozwój ekonomiczny terenu, poprawa warunków zdrowotnych itp., spowodowały zmniejszenie się różnic w zakresie dojrzewania płciowego oraz tempa jego akceleracji między ludnością miejską i wiejską. Z ostatnich badań [Łaska-Mierzejevska 1983] nad wiekiem dojrzewania i jego trendem sekularnym wynika, iż akceleracja wieku wystąpienia menarche (w okresie między 1965 - 68 a 1975 - 78 rokiem) u dziewcząt wiejskich jest ponad dwukrotnie większa w porównaniu z warszawiankami i wrocławiankami oraz o 0,3 roku większa niż dla mieszkanki małych miast. Zjawisko to ma oczywiście duże znaczenie społeczne, oznacza bowiem dążność do wyrównania się tempa dojrzewania młodzieży żyjącej w różnych środowiskach. Być może więc w rozpatrywanych w niniejszym opracowaniu wsiach makroregionu śląskiego, szybkie tempo dojrzewania płciowego ich mieszkańców mogło także spowodować w istotnym stopniu zmniejszenie się różnic w poziomie rozwoju między dziećmi miejskimi i wiejskimi tego regionu.

PIŚMIENNICTWO

- Bielicki T., Z. Welon, 1982, *Growth data as indicators of social inequalities: the case of Poland*, Yearbook of Phys. Anthropol., 25, 153.
- Dziecko wielkopolskie*, 1978 (red. A. Malinowski), Wyd. UAM, ser. antrop. nr 5, Poznań.
- Łaska-Mierzejevska T., 1983, *Wpływ społecznego zróżnicowania ludności wiejskiej na wiek menarchy i jego trend sekularny*, Mat. Pr. Antrop., 103, 21.
- Nowicki G., 1975, *Rozwój fizyczny dzieci miejskich i wiejskich województwa bydgoskiego*, Kult. Fiz., 9, 403.
- Rzepka J., E. Pasławska-Udolf, E. Zabawski, D. Badover, 1977, *Tablice rozwoju somatycznego dzieci i młodzieży szkolnej (od 3 do 19 lat) w miastach i na wsi woj. katowickiego, bielskiego i częstochowskiego*, Katowice.
- Szemik M., 1980, *Zmienność wieku dojrzewania i przekwitania w aspekcie różnic środowiskowych i międzypokoleniowych*, Referat (Konf. Nauk. „Rozwój fizyczny dziecka w środowisku przemysłowym”, AWF, Kraków, 12-13 XII 1980).
- Szemik M., 1983a, *Poziom rozwoju fizycznego dzieci w wieku szkolnym z różnych populacji polskich*, Mat. Nauk. XX Jubil. Ogólnopol. Zjazd Pediatrów, Warszawa, 15-16 IX 1983, 52.
- Szemik M., 1983b, *Rozwój fizyczny dzieci i młodzieży w aspekcie różnic terytorialnych populacji polskich*, Zdr. Publ., 94, 405.
- Waliszko A., W. Jedlińska, K. Kotlarz, D. Palus, T. Sławińska, A. Szmyd, A. Szwedzińska, 1980, *Stan rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży szkolnej*, Zakład Antropologii PAN, Wrocław.
- Wolański N., 1981, *Różnice w rozwoju biologicznym mieszkańców wsi i miast*, Wieś Współczesna, 9, 102.

DIFFERENCES IN THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN AND
ADOLESCENTS IN POLISH TOWNS AND VILLAGES

by MAŁGORZATA SZEMIK

The state of physical development of the inhabitants of towns and villages of the Silesian macroregion (provinces of Katowice, Bielsko Biala and Częstochowa), and those who live in big industrial towns of this region (Katowice province) have been presented against the back ground of the differentiated level of physical development in children and adolescents of different Polish populations. It has been found that children and youth of big industrial towns in the Silesian macroregion do not differ among each other regarding their growth and body structure (Quetelet's index), they also show a similar body growth as their peers in other big industrial towns in Poland. Children and adolescents of towns and villages of the Silesian macroregion, studied in 1974, have an intermediate place regarding body growth variability characterizing Polish populations in the seventies. Furthermore, within this region, slight differences regarding body growth are observed (particularly among girls and 17-year-old boys) between the inhabitants of towns and villages. Similarly as in this macroregion, slight differences among urban and rural children are observed in the province of Bydgoszcz, while higher differences are visible in the region of Wielkopolska.